

Zaak C-395/21**Samenvatting van het verzoek om een prejudiciële beslissing overeenkomstig artikel 98, lid 1, van het Reglement voor de procesvoering van het Hof van Justitie****Datum van indiening:**

28 juni 2021

Verwijzende rechter:

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (hoogste rechterlijke instantie, Litouwen)

Datum van de verwijzingsbeslissing:

23 juni 2021

Verzoekende partij:

D. V.

Verwerende partij:

M. A.

Voorwerp van het hoofdgeding

De toekenning van: (i) een aan honorarium verschuldigd bedrag, berekend op basis van een uurtarief, voor juridische diensten die verzoekster, D. V. (advocaat), aan verweerder, M. A., heeft verleend; vermeerderd met (ii) rente.

Voorwerp en rechtsgrondslag van het verzoek om een prejudiciële beslissing

Bij de behandeling in cassatie van de zaak tussen verzoekster, D. V., en verweerder, M. A., is twijfel ontstaan over de beoordeling – op basis van artikel 169 VWEU, artikel 38 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie (hierna: „Handvest”), en de artikelen 4, 6 en 7 van richtlijn 93/13/EEG van de Raad van 5 april 1993 betreffende oneerlijke bedingen in consumentenovereenkomsten (hierna: „richtlijn 93/13”) – van het eerlijke karakter van de bedingen van de door de partijen gesloten overeenkomsten.

Prejudiciële vragen

1. Moet artikel 4, lid 2, van richtlijn 93/13 aldus worden uitgelegd dat de woorden „het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst” een beding inzake de kosten en de berekeningswijze daarvan kunnen betreffen waarover niet afzonderlijk is onderhandeld en dat is opgenomen in een door een ondernemer (advocaat) en een consument gesloten overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten?

2. Moet de verwijzing in artikel 4, lid 2, van richtlijn 93/13 naar de duidelijkheid en begrijpelijkheid van een contractueel beding aldus worden uitgelegd dat kan worden volstaan met vermelding van het aan de advocaat verschuldigde uurtarief in het kostenbeding van de overeenkomst (waarin de kosten van de daadwerkelijk verleende diensten op basis van een uurtarief worden vastgelegd)?

3. Als het antwoord op de tweede vraag ontkennend luidt: moet het vereiste van transparantie aldus worden uitgelegd dat het een verplichting voor de advocaat omvat om in de overeenkomst de kosten aan te geven van diensten waarvan het specifieke tarief duidelijk kan worden bepaald en vooraf kan worden gespecificeerd, of moeten de indicatieve kosten voor de diensten (een voorlopige begroting met betrekking tot de te verlenen juridische diensten) ook worden opgegeven als het onmogelijk is om bij sluiting van de overeenkomst het aantal specifieke verrichtingen (of de daarvoor benodigde tijd) en het daarop toepasselijke honorarium te voorspellen, en de mogelijke risico's van een stijging of daling van de kosten aan te geven? Is het, bij de beoordeling of het contractuele kostenbeding aan het transparantievereiste voldoet, relevant of gegevens inzake de kosten van juridische diensten en de berekeningswijze van die kosten met behulp van de geëigende middelen aan de consument worden verstrekt of in de overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten zelf worden vastgelegd? Kan een gebrek aan informatie in de precontractuele betrekkingen worden gecompenseerd door tijdens de uitvoering van de overeenkomst informatie te verstrekken? Wordt de beoordeling of het contractuele beding aan het transparantievereiste voldoet, beïnvloed door het feit dat de uiteindelijke kosten van de te verlenen juridische diensten pas duidelijk worden nadat de dienstverlening ten einde is gekomen? Is het, bij de beoordeling of het contractuele kostenbeding aan het transparantievereiste voldoet, relevant dat in de overeenkomst niet is vastgelegd dat de advocaat de consument periodiek overzichten verstrekt met betrekking tot de verleende diensten of periodiek rekeningen toezendt, op basis waarvan de consument tijdig zou kunnen besluiten om een of meerdere juridische diensten te weigeren of om de contractprijs aan te passen?

4. Indien de nationale rechter beslist dat het contractuele beding waarin de kosten van de daadwerkelijk verleende diensten op basis van een uurtarief zijn vastgelegd, niet duidelijk en begrijpelijk is geformuleerd, zoals ingevolge artikel 4, lid 2, van richtlijn 93/13 vereist is, dient hij dan te onderzoeken of dat

beding oneerlijk is in de zin van artikel 3, lid 1, van deze richtlijn (dat wil zeggen dat hij bij de beoordeling of het contractuele beding oneerlijk kan zijn, dient vast te stellen of dat beding „het evenwicht” tussen de rechten en verplichtingen van de partijen bij de overeenkomst ten nadele van de consument „aanzienlijk verstoort”) of is, hoewel rekening wordt gehouden met het feit dat het kostenbeding essentiële gegevens inzake de overeenkomst betreft, het enkele feit dat dit beding niet transparant is, voldoende om als oneerlijk te worden aangemerkt?

5. Betekent het feit dat, wanneer het contractuele kostenbeding als oneerlijk is aangemerkt, de overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten niet bindend is, zoals artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 aangeeft, dat het noodzakelijk is om de situatie te herstellen waarin de consument zonder het als oneerlijk beschouwde beding zou hebben verkeerd? Betekent het herstel van een dergelijke situatie dat de consument niet verplicht is tot betaling voor de reeds verleende diensten?

6. Indien de aard van een overeenkomst voor het verrichten van diensten in ruil voor een tegenprestatie met zich meebrengt dat de situatie waarin de consument zonder het oneerlijke beding zou hebben verkeerd, niet kan worden hersteld (de diensten zijn immers reeds verleend), staat de vaststelling van honorarium voor de door de advocaat verleende diensten dan haaks op de doelstelling van artikel 7, lid 1, van richtlijn 93/13? Als het antwoord op deze vraag ontkennend luidt, wordt het echte evenwicht waarmee de gelijkheid van de partijen bij de overeenkomst wordt hersteld, dan bereikt: (i) als de advocaat zou worden betaald voor de diensten die tegen het in de overeenkomst vermelde uurtarief zijn verleend; (ii) als de minimumkosten van juridische diensten aan de advocaat zouden worden betaald (bijvoorbeeld zoals vermeld in een nationale wettelijke maatregel, te weten aanbevelingen inzake het maximumhonorarium voor door een advocaat te verlenen bijstand); of (iii) als aan de advocaat een redelijk bedrag voor de diensten zou worden betaald, welk bedrag de rechter zou dienen te bepalen met inachtneming van de complexiteit van de zaak, de opleiding en ervaring van de advocaat, de financiële situatie van de cliënt en de overige relevante omstandigheden?

Aangevoerde bepalingen van Unierecht en aangehaalde rechtspraak van het Hof van Justitie

Artikel 169 VWEU, artikel 38 van het Handvest, en de artikelen 3 tot en met 7 van richtlijn 93/13.

Arrest van 21 maart 2013, RWE Vertrieb AG/Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV., C-92/11, punt 44; arrest van 30 april 2014, Kásler en Káslerné Rábai/OTP Jelzálogbank Zrt., C-26/13, punten 37, 38 en 61; arrest van 21 december 2016, Gutiérrez Naranjo e.a., C-154/15, C-307/15 en C-308/15, punten 51 en 62; arrest van 20 september 2017, Ruxandra Paula Andriciuc e.a./Banca Românească SA, C-186/16, punten 40, 44, 45 en 47; arrest

van 20 september 2018, OTP Bank Nyrt. en OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt./Teréz Ilyés en Emil Kiss, C-51/17, punt 68; arrest van 14 maart 2019, Zsuzsanna Dunai/ERSTE Bank Hungary Zrt., C-118/17, punten 41 en 48; arrest van 9 juli 2020, XZ/Ibercaja Banco, SA, C-452/18, punten 22 en 23.

Aangevoerde bepalingen van nationaal recht

Artikel 6.228⁴ van de Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (burgerlijk wetboek van de Republiek Litouwen; hierna: „BW”).

Artikel 50 van de Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas (wet van de Republiek Litouwen op het beroep van advocaat (advokatas) van 18 maart 2004.

Aanbevelingen inzake het maximumhonorarium voor door een advocaat (advokatas) of een advocaat-stagiair verleende bijstand in civiele zaken, goedgekeurd bij beschikking nr. 1R-85 van de minister van Justitie van de Republiek Litouwen van 2 april 2004 en het besluit van de Raad van de Litouwse Balie van 26 maart 2004 (in de vanaf 20 maart 2015 geldende versie).

Korte uiteenzetting van de feiten en van het hoofdgeding

- 1 Verweerder, M. A., heeft als consument vijf overeenkomsten met betrekking tot juridische dienstverlening gesloten met verzoekster, advocaat D. V. Blijkens de leden 1 tot en met 4 van artikel 1 van al die overeenkomsten heeft de advocaat zich verplicht tot het voeren van mondeling en/of schriftelijk overleg, de opstelling en ondertekening van juridische concepten, de juridische beoordeling van documenten en de vertegenwoordiging van de cliënt bij diverse instanties in verband met gerelateerde verrichtingen. Blijkens de betrokken bepalingen bedroeg het honorarium van de advocaat 100 EUR per uur waarin met de cliënt overleg werd gevoerd of juridische diensten werden verleend. Dit honorarium diende gedeeltelijk direct te worden voldaan bij overhandiging door de advocaat van een rekening met betrekking tot juridische diensten, opgesteld op basis van het aantal aan het overleg of de verlening van de juridische diensten bestede uren.
- 2 De rechter in eerste aanleg en de rechter in hoger beroep hebben vastgesteld dat D. V. van april tot en met december 2018 en van januari tot en met maart 2019 diensten heeft verleend. D. V. heeft rekeningen verstuurd met betrekking tot alle diensten, bijna een jaar na het aangaan van de overeenkomsten met betrekking tot juridische dienstverlening.
- 3 Op 10 april 2019 heeft verzoekster een geding aanhangig gemaakt bij de rechter in eerste aanleg, waarbij zij heeft gevorderd dat verweerder, M. A., werd veroordeeld tot voldoening van een schuld van 9 900 EUR voor de verleende juridische diensten, 194,30 EUR aan onkosten die ter opvolging van verweerders instructies zijn gemaakt, rente van 5 % per jaar over het toegekende bedrag, vanaf de dag van

inleiding van de procedure tot de dag van volledige tenuitvoerlegging van de beslissing, en de kosten van de procedure.

- 4 De rechter in eerste aanleg heeft vastgesteld dat er ingevolge alle door verzoekster met verweerder gesloten overeenkomsten voor een bedrag van 12 900 EUR aan juridische diensten is verleend. Daarnaast heeft hij geoordeeld dat de bedingen inzake betaling voor de te verlenen juridische diensten in alle vijf vertegenwoordigingsovereenkomsten oneerlijk waren en de opgegeven kosten van de verleende diensten met 50 % (6 450 EUR) verlaagd.
- 5 Op 30 april 2020 heeft verzoekster hoger beroep ingesteld. De rechter in hoger beroep heeft dit echter bij beslissing van 15 juni 2020 afgewezen en de beslissing van de rechter in eerste aanleg bevestigd. Op 10 september 2020 heeft verzoekster cassatieberoep ingesteld.

Argumenten van de cassatierechter en diens standpunt in de verwijzingsprocedure

- 6 In de onderhavige zaak zet de cassatierechter zijn standpunt uiteen en verwijst hij vragen naar het Hof van Justitie inzake: (1) de inachtneming van het vereiste van transparantie in de bedingen die het eigenlijke voorwerp uitmaken van overeenkomsten voor het verrichten van juridische diensten; en (2) de juridische gevolgen indien de bedingen waarin de kosten van een overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten worden bepaald, oneerlijk worden bevonden.

Inachtneming van het transparantievereiste in de bedingen die het eigenlijke voorwerp uitmaken van overeenkomsten met betrekking tot juridische dienstverlening

- 7 De cassatierechter wijst er allereerst op dat het in de onderhavige zaak buiten kijf staat dat verweerder een natuurlijke persoon is die voor privédoeleinden handelde, en niet voor doeleinden aangaande zijn bedrijfs- of beroepsactiviteit, en dat verzoekster een advocaat is die haar beroepsactiviteit tegen een honorarium uitoefende door juridische diensten aan een natuurlijke persoon te verlenen. De tussen de partijen gesloten overeenkomsten dienen derhalve als consumentenovereenkomsten te worden aangemerkt.
- 8 Ten behoeve van de beslechting van het geding tussen de partijen zijn volgens de cassatierechter twee bedingen van de door verzoekster en verweerder gesloten overeenkomsten voor het verrichten van juridische diensten van wezenlijk belang: (i) het kostenbeding (waarin de kosten zijn vastgelegd van de daadwerkelijk op basis van een uurtarief verleende diensten); en (ii) het beding inzake de betalingsregelingen ten aanzien van de juridische diensten. Deze beide bedingen zijn relevant in het onderhavige geding aangezien in een situatie waarin verzoekster wél het uurtarief aangaf, maar de omvang en het tijdsbeslag van specifieke juridische diensten en het te verwachten uiteindelijke honorarium níet

nader besprak, en evenmin regelmatig informatie verstrekte over de kosten van de reeds verleende juridische diensten en periodiek rekeningen opstelde, verweerder immers wellicht niet in staat was om, hetzij ten tijde van de sluiting van de overeenkomst, hetzij ten tijde van de uitvoering ervan, de omvang van de door hem benodigde diensten en de uiteindelijke kosten daarvan te beoordelen. Evenmin beschikte verweerder over de mogelijkheid om zich uit de overeenkomst(en) voor het verrichten van juridische diensten terug te trekken, als de kosten van die diensten hem in de loop van de uitvoering van die overeenkomst(en) te hoog voorkwamen.

- 9 De cassatierechter vraagt zich af of artikel 4, lid 2, van richtlijn 93/13 aldus moet worden uitgelegd dat de woorden „het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst” een beding inzake de kosten en de berekeningswijze daarvan kunnen betreffen waarover niet afzonderlijk is onderhandeld en dat is opgenomen in een door een ondernemer (advocaat) en een consument gesloten overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten. Aangezien dit beding een wezenlijke verplichting vormt voor degene die ingevolge een overeenkomst betalingen dient te verrichten als tegenprestatie voor verleende diensten, en gezien de aard, algehele regeling en bepalingen van overeenkomsten voor het verrichten van juridische diensten, en de omstandigheden rechtens en feitelijk, behoort het beding volgens de cassatierechter tot de categorie van de in artikel 4, lid 2, van richtlijn 93/13 vermelde bedingen (bedingen die „het eigenlijke voorwerp van de overeenkomst” uitmaken).
- 10 De cassatierechter merkt op dat het voldoende evident is dat het kostenbeding in de litigieuze overeenkomsten in grammaticaal opzicht duidelijk is. Er is echter sprake van redelijke twijfel of dit beding wel begrijpelijk is, dat wil zeggen of de gemiddelde consument de economische gevolgen ervan kan begrijpen. Bijgevolg rijst in de onderhavige zaak de vraag van de uitlegging van de inhoud van het transparantiebeginsel. Aangezien een van de wezenlijke bestanddelen van de transparantie van een beding de beoordeling van de informatieverstrekking aan de consument is, is het in de onderhavige zaak van belang om de omvang van de te verstrekken informatie en de gedetailleerdheid ervan te verduidelijken.
- 11 De cassatierechter herinnert eraan dat gedetailleerde en/of periodiek verstrekte gegevens inzake de kosten – gezien de aard van juridische diensten en het mogelijk matige inzicht van de cliënt in de aard, omvang en specifieke kenmerken van die diensten – als essentieel worden beschouwd. Aangezien de duur van gerechtelijke procedures en/of de reikwijdte van juridische diensten dikwijls moeilijk valt te voorspellen, heeft de cassatierechter er ook redelijke twijfels over of, wanneer enkel het uurtarief voor juridische diensten alsmede het principe dat de advocaat dient te worden betaald voor daadwerkelijk op basis van het uurtarief verleende diensten, worden vermeld, een dergelijk contractueel beding niet alleen formeel en grammaticaal door de gemiddelde consument kan worden begrepen, maar deze consument ook in staat stelt om de uiteindelijke kosten van de juridische diensten en de economische gevolgen van dat beding in te schatten. Een dergelijke mate van onduidelijkheid van het kostenbeding wordt niet weggenomen

door de beoordeling ervan in samenhang met de overige bepalingen van de litigieuze overeenkomsten, omdat in het tweede beding – inzake betaling – niet de is vermeld met welke frequentie overzichten moeten worden verschaft van de verstrekte juridisch diensten en de verrichte diensten moeten worden betaald.

- 12 Alhoewel de specifieke aard van juridische dienstverlening het dikwijls moeilijk kan maken om te voorspellen hoeveel uur er daadwerkelijk aan de verlening van de juridische diensten zal worden besteed, dient een beroepsbeoefenaar (zoals een advocaat) in staat te zijn om ten minste een eerste raming van bepaalde bedragen op te geven, rekening houdend met de door de consument verstrekte informatie en de hem als dienstverlener bekende omstandigheden op het moment van aanvang van het proces van sluiting van de overeenkomst. De cassatierechter vraagt zich af of de nationale rechter, bij de beoordeling van de duidelijkheid en begrijpelijkheid van een kostenbeding in een overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten, er rekening mee dient te houden of in de overeenkomst bijvoorbeeld specifieke tarieven voor de diensten zijn vastgelegd (als dergelijke tarieven duidelijk kunnen worden bepaald en vooraf kunnen worden gespecificeerd). Als het onmogelijk wordt geacht om bij de sluiting van een overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten het aantal specifieke verrichtingen (of de daarvoor benodigde tijd) en het daarop toepasselijke honorarium vast te stellen, dient de overeenkomst dan indicatieve kosten voor de diensten te vermelden (een voorlopige begroting met betrekking tot de diensten), of gaat een dergelijk vereiste dan nog steeds verder dan hetgeen redelijkerwijs van een beroepsbeoefenaar verwacht mag worden en legt dat vereiste dan een buitensporige en onredelijke last op de dienstverlener (advocaat)?
- 13 Daarnaast vraagt de cassatierechter zich af of, teneinde aan het vereiste van transparantie te voldoen, gegevens inzake de kosten van juridische diensten en de berekeningswijze van die kosten met ongeacht welke middelen aan de consument kunnen worden verstrekt dan wel in de overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten zelf moeten worden vastgelegd, en of een gebrek aan informatie in de precontractuele betrekkingen kan worden gecompenseerd door tijdens de uitvoering van de overeenkomst informatie te verstrekken. Ten slotte wenst de cassatierechter te vernemen of de beoordeling van het vereiste van transparantie wordt beïnvloed door het feit dat de uiteindelijke kosten van de te verlenen juridische diensten pas na het einde van de vertegenwoordiging door de advocaat in een bepaalde zaak duidelijk worden.

Door de nationale rechter vervolgens te ondernemen actie indien deze oordeelt dat het kostenbeding oneerlijk is

- 14 Indien wordt geoordeeld dat de kostenbedingen in de litigieuze overeenkomsten niet duidelijk en begrijpelijk zijn geformuleerd (met andere woorden: zij voldoen niet aan het vereiste van transparantie), dan moeten dergelijke bedingen worden beoordeeld vanuit het oogpunt van eerlijkheid. Artikel 6.228⁴, lid 6, BW, waarbij artikel 5 van richtlijn 93/13 in nationaal recht is omgezet, bepaalt dat bedingen die niet aan het vereiste van duidelijkheid en begrijpelijkheid voldoen, als oneerlijk

worden aangemerkt. In het nationale recht wordt dus een hoger niveau van consumentenbescherming verzekerd dan het niveau dat in richtlijn 93/13 wordt gewaarborgd – het enkele feit dat het kostenbeding niet transparant is, is voldoende om het als oneerlijk te beschouwen.

- 15 De cassatierechter vraagt zich af of hij, indien wordt vastgesteld dat een kostenbeding niet duidelijk en begrijpelijk is verwoord en derhalve binnen de werkingssfeer van artikel 4, lid 2, van richtlijn 93/13 valt, dient na te gaan of het litigieuze beding het evenwicht tussen de uit de overeenkomst voortvloeiende rechten en verplichtingen van de partijen aanzienlijk verstoort ten nadele van de consument, dan wel of het enkele feit dat het kostenbeding niet transparant is, volstaat om oneerlijk te worden bevonden, met name gezien het hogere niveau van consumentenbescherming waarin ter zake in het nationale recht wordt voorzien.
- 16 Daarnaast twijfelt de cassatierechter over de vervolgens door de nationale rechter te ondernemen actie indien deze oordeelt dat het beding inzake de kosten van de juridische diensten oneerlijk is. Aangezien de prijs als beding van een overeenkomst voor het verrichten van juridische diensten een wezenlijke verplichting vormt, meent de cassatierechter dat de nadere uitvoering van de litigieuze overeenkomsten zonder een dergelijk beding in juridisch opzicht ingevolge de nationale rechtsregels onmogelijk is; het niet-toepassen van het oneerlijke beding leidt dus tot de nietigverklaring van de litigieuze overeenkomsten. Bijgevolg dient de nationale rechter de situatie te herstellen waarin verweerder (de consument) zonder het oneerlijke kostenbeding zou hebben verkeer. Aangezien de aard van een overeenkomst voor het verrichten van diensten in ruil voor een tegenprestatie echter met zich meebrengt dat die situatie niet kan worden hersteld (de diensten zijn immers reeds verleend), kan de rechter, indien de kostenbedingen in de onderhavige zaak niet voor de consument zouden gelden, er echter eventueel toe overgaan om de consument niet te veroordelen tot betaling aan de advocaat van de kosten van de verleende diensten. De cassatierechter twijfelt of een dergelijke toepassing van ongedaanmaking in de onderhavige zaak het beginsel van dienstverlening in ruil voor een tegenprestatie niet tenietdoet.
- 17 Volgens de cassatierechter vormt de te ondernemen actie die voortvloeit uit de vaststelling dat een contractueel beding oneerlijk is, een gepaste sanctie voor een ondernemer. Als de advocaat echter in het geheel niet voor de verleende diensten wordt betaald, kan betwijfeld worden of een dergelijke sanctie niet leidt tot ongerechtvaardigde verrijking van de consument en tot een buitensporig oneerlijk resultaat (de advocaat wordt het recht ontzegd om een honorarium voor de verleende diensten te ontvangen).
- 18 Daarnaast twijfelt de cassatierechter of de nationale rechtspraak (op grond waarvan de vaststelling dat een beding inzake de contractprijs oneerlijk is, de rechter in staat stelt om de kosten van de verleende diensten te verlagen, of om de kostprijs van die diensten of de laagst mogelijke marktprijs toe te kennen) niet

haaks staat op het langetermijndoel van artikel 7, lid 1, van richtlijn 93/13; dat wil zeggen of die rechtspraak niet het afschrikkend effect opheft dat voor handelaren ontstaat als dergelijke oneerlijke bedingen in het geheel niet op de consument worden toegepast, omdat zij dan nog steeds geneigd zouden zijn om die diensten te exploiteren, wetende dat zij, ook als deze bedingen oneerlijk zouden worden bevonden, nog steeds het minimumhonorarium voor de verleende diensten zouden ontvangen, waardoor de belangen van die handelaren worden gewaarborgd.

Korte uiteenzetting van de gronden van het verzoek om een prejudiciële beslissing

- 19 Het antwoord op de prejudiciële vragen is cruciaal voor de onderhavige zaak, omdat met dat antwoord kan worden bepaald hoeveel informatie een advocaat bij de sluiting van overeenkomsten voor het verrichten van juridische diensten met een consument dient te verstrekken. Bovendien kan met dat antwoord worden beoordeeld of op adequate wijze aan de informatieplicht is voldaan. Ten slotte kan daarmee de kwestie betreffende de veroordeling tot voldoening van de schuld ter zake van verleende juridische diensten worden beslecht.

WERKDOCUMENT